

דף קלא

'אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לא לכלל אמר רבי אליעזר מכשירי מצוה דוחים את השבת, שהרי שתי הלחם חובת היום הן ולא למדן ר"א אלא מגזרה שוה'. בא רבי יוחנן לומר שאין טעמו של רבי אליעזר מסברא בעלמא, כיון שהמצוה עצמה נוגעת בשבת ודוחה אותה, אף כל המכשיר אותה ונצרך לה דוחה שבת [וכן משמע בירושלמי] – לא כי, אלא ר"א מצריך לימוד מן הכתוב על כל מצוה ומצוה שמכשיריה דוחים את השבת, אבל כל מה שאין עליו לימוד – אין דוחה (עפ"י מהר"ם, צל"ח).

'לולב וכל מכשיריו דוחים את השבת'. פרש"י וריטב"א 'מכשירי לולב' – קציצתו מן המחובר [ובסוכה מג פרש"י: 'לקוצצו מן המחובר ולא אגדו'. וע' באבנ"ז או"ח צה שהקשה הלא אגד הלולב אינו מעכב ומדוע ידחה שבת]. משמע שאין כשר ליתול לולב מחובר. וטעם הדבר משום שאין זו 'לקיחה' (ע' הר צבי). ויש שצדדו לומר שיוצאים ידי חובה בנטילת לולב כשהוא מחובר (ע' צל"ח; פרי מגדים או"ח ס"ס תרנג).

'זוין שאם צייץ טליתו ועשה מזוזה לפתחו שהוא חייב. מאי טעמא?...'. יש מפרשים שאין כאן קושיא [כי אדרבה, מכך שאין לימוד שדוחה שבת – אין דוחים, כמו שאמרו לעיל] אלא בירור טעמא דקרא הוא; מה טעם אמר הכתוב שמכשירין דוחים שבת במצוות מסוימות ולא במצוות אחרות (עפ"י רמב"ן רשב"א וריטב"א. וע' גם גליוני הש"ס סנהדרין כא. והתוס' פרשו בענין אחר).

(ע"ב) 'הואיל ובידו להפקירן'. היה יכול לומר הואיל ובידו שלא ידור בבית או לא ילבש את הבגד ולא יהא חייב – אך רצה לומר פירכא הנכונה גם לדעת שמואל (במנחות מא) שכלי קופסא חייב בציצית אעפ"י שאינו לובשו – לכך אמר טעם אחד לציצית ולמזוזה שהוא נכון לדברי הכל (עפ"י ריטב"א; תוס' מנחות מד. סד"ה טלית. ובבית הלוי (ח"א ד) הוסיף, כיון שבאים לבאר כאן דברי רבי אליעזר והרי מתלמידי בית שמאי הוא והם סוברים כלי קופסא חייבים בציצית. ועע"ש).

וערש"י (ד"ה כל שעתא) שנקט בפירוש הגמרא שנשאו ונתנו למ"ד חובת מנא (וע' בחדושי הר"ן ובתור"ד שהקשו על דבריו). ויש לפרש משום דלמ"ד חובת גברא מעיקרא לא קשה שידחה שבת, שהרי הלבישה היא רשות ומהי תיתי לדחות שבת בשל דבר הרשות, לא ילבש ולא יתחייב. [משא"כ מזוזה שהוא כבר די בבית, וגם אם נאמר לו עתה שיצא מביתו מ"מ עתיד הוא לחזור אליו ושם הם דיוורו על כן ממשיך להתחייב במזוזה. וכן יש לשמוע מדברי הרמב"ן שכתב שלכן נקט הואיל ובידו להפקירן ולא הואיל ובידו שלא ללבוש, כי נקט דבר השהה לציצית ולמזוזה – משמע שבמזוזה לא יועיל לו שלא ידור עתה. וי"ל]. ולפי"ז סוכה שאמרו שדוחה שבת היינו בלילה ראשון או אף בכל הימים בשניה שמוכרת הוא לישן, אבל לאכילה אינו חייב סוכה אפילו בשבת שצריך לקבוע על הפת, כי יכול בכזית (ע' או"ח תרלט, ג באחרונים).

יש מוכיחים מכאן וכמה מקומות [ע' לעיל קכו: גבי דמאי, אי בעי מפקר נכסיה וחזי ליה, ועוד] שמותר להפקיר בשבת ואין בכך משום מקח וממכר או הקדש האסורים בשבת, שאינו אלא מסיר בעלותו ולא נושא ונותן עם אחרים. וזהו הטעם שלא נקטו 'הואיל ובידו ליתנם לנכרי או לקטן' – כי אסור לעשות כן בשבת (ע' מגן אברהם יג סק"ח; עבודת הגרשוני סו"ס כד. וע' מאירי קכו:). ויש דוחים לומר שכאן מדובר לענין חיוב דאורייתא והרי מהתורה ודאי בידו להפקירם ולהיפטר, לכן אין דוחים את השבת [ואולם מדמאי עדיין קשה] (עפ"י שער המלך לולב ה, ב דף נג ע"א).

ויתכן אף לרבי יוסי (בגדרים מג) שהפקר כמתנה ואינו חל עד שבא לרשות זוכה [ולכמה דעות נידון הפקר מדעת כדעת אחרת מקנה]. ע' ב"מ יב, וקצוה"ח רעג, א] – מותר בשבת, כי אין בזה 'משא ומתן' אלא כעין יאוש וסילוק.

וצ"ע אם לרבי יוסי ייפטר מציצית מיד או רק כשאחר יזכה בה. ובקצוה"ח (רעג, א) כתב שאף אם ננקוט שהפקר אינו עושה קנין אלא הרינו כגדר שאסור לחזור בו, המפקיר בגדו פטור מהציצית מפני שאינו ברשותו. ולדבריו נראה שהוא הדין לרבי יוסי פטור שכבר יצא מרשותו. אלא שבש"ת פרי יצחק (ח"ב טז דף כד ע"ג) תמה על הנחת הקצוה"ח שבגד שאינו ברשותו פטור מציצית. ואולם דעת הרמב"ן (ריש פסחים) שאסור לאדם להפקיר נכסיו בשבת, גזירה משום מקח וממכר (וכן דעת הריטב"א לעיל קכ, הובא בשעה"מ לולב ח, ב – אלא שלדעתו י"ל כמו שכתב השעה"מ שאין איסור אלא כשמתכוין שאחרים יזכו בו. ואולם ברמב"ן מוכח שאפילו כשאין כוונתו לכך אסור. וגם משמע אף לדבר מצוה אסור, כביטול חמץ). ולדעה זו יש לומר שאין כוונת הגמרא לומר שיכול להפקירו עתה, אלא כיון שאינה מצוה המחויבת בהחלט שיכולה להיפקע ע"י הפקר, שוב אין להשוותה לשאר מצוות המחויבות שמכשיריהן דוחים את השבת. וכן יש לומר גבי איסור מוקצה בדמאי; כוונת הגמרא לעצם האפשרות לכל אדם לאכול שזה מוכיח שאינו איסור בעצם אלא כמונע חיצוני והרי גם יש אפשרות שיוכל לאכול בפועל כגון שמאבד נכסיו בשריפה ויהא עני, על כן אינו מוקצה.

וע"ע בדין הפקר בשבת, בספר מגן אבות למאירי; שו"ת רעק"א קעד; קהלות יעקב ביצה סו"י כג.

ז'למאי הלכתא, אילימא לטלטול, איצטריך קרא למישרי טלטול?!. רש"י: 'אי נימא לטלטל כדמשמע קרא 'לקיחה' – טלטול בעלמא הוא ועדיין מתן תורה לא נאסר טלטול...'. משמע מכאן שמצות לקיחת לולב אינה מתקיימת באחיזתו במקומו אלא צריך לטלטלו ולעקרו ממקומו הראשון, שאל"כ הלא אפילו אם טלטול היה אסור מהתורה אין מצות ולקחתם מחייבת לטלטול (ע"ע רש"י ש"ס סוכה מב; עמק ברכה – עניני לולב. גם יתכן שהוא משום מצות נענועים שכתבו כמה אחרונים שהם מצורת המצוה דאורייתא – ע' במובא ביוסף דעת ערכין ב:).

'אילימא לטלטול, איצטריך קרא למישרי טלטול?! – אלא למכשיריו. יש לשאול מה הראיה למכשירי לולב שדוחים, שמא בא הכתוב להתיר לתלשו מן המחובר כאשר מקיים המצוה בשעת התלישה עצמה, שאז אינו בגדר 'מכשיר' אלא מצוה גופא. ומוכח שאין חילוק בדבר אלא עיקר הנידון הוא אם דבר שיכול היה להעשות מאתמול דוחה שבת אם לאו. ועל כן למד מכאן ר"א שאעפ"י שיכול היה לקוצצו אתמול, כיון שנצרך הוא למצוה דוחה שבת, כך לי אם מקיים המצוה באותה שעה או לאחר מכן. ומובן לשונו של רבי עקיבא 'כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת', ולא נקט 'מכשירין' בלבד אלא 'כל מלאכה' – שאפילו כשמקיים באותה שעה עצמה את המצוה לא דוחה, כיון שיכול היה לעשותה המלאכה מאתמול (עפ"י שפת אמת). באופן אחר: כיון שהמצוה מתקיימת בלולב תלוש, וגם כשקוצץ אינו בהכרח מקיים המצוה, אם כן לעולם הקציצה והלקיחה נידונים כדברים נפרדים, הלכך גם אם יעשה אותם בו זמנית, נחשבת הקציצה כ'מכשירי מצוה' בעלמא ולא כמצוה עצמה (ע' הר צבי. ואינו דומה לכיבוד אב ואם שכתבו התוס' שהשחיטה והבישול שאמר לו אביו היא המצוה עצמה – כי אכן שם תיקון המאכל עצמו הוא הכיבוד אבל כאן הקציצה אינה הנטילה שהרי יכול לקצוץ בלא נטילה ויכול לישול בלא לקצוץ כנ"ל).

'כל מלאכת עבודה לא תעשו – יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה. ואם תאמר, הלא מקרא זה ביום טוב נאמר, ואם כן אפילו היתה מלאכה הלא הותרה מלאכת אוכל נפש ביום טוב ומדוע צריך למעטה? ויש לומר שאפילו עשה שלא לצורך יום טוב אינו חייב (עפ"י ריטב"א). ולרבה (בפסחים מו-מו) שהאופה מיום טוב לחול אינו לוקה אין אסור אלא מדרבנן, ויש להעמיד כשהפת רכה ואין בהוצאתה

משום אוכל נפש. ואולם לפר"ח (בר"ה כט) מדובר לאחר שנאפתה. ורשב"ם (בתוס' לעיל קיז:) גרס את הכתוב האמור בשבת, אבל ר"ח לעיל קיז ובר"ה כט גרס כלפנינו.

דף קלב

'שכן אם עבר זמנה בטלה'. ע' במה שנתבאר לעיל קל. בגדר מצות מילה, אם היא מצוה חד פעמית במעשה המילה, או מצוה הנמשכת.

'דאמר קרא וביום השמיני ימול בשר ערלתו – ואפילו בשבת. יש מסבירים מכאן טעמו של הדין שכתב הש"ך (יו"ד רסב סק"ב. וע"ש בהגר"א) שהנימול שלא כדין כגון בתוך זמנו שצריך הטפת דם ברית – אין מחללים את השבת על ההטפה; משום שבדחיית שבת נאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו, וזה שנימול כבר הרי אין בו 'בשר ערלה', ועל מצות הטפה לא מצינו בכתוב שדוחה שבת (עפ"י אור שמח מילה א, ז. וע' גם חזון יחזקאל תוספתא שבת טז בשם הגר"ח ס. וע"ע בשפת אמת להלן קלה).

'אלא היינו טעמא דר"א דאמר קרא וביום השמיני ימול בשר ערלתו ואפילו בשבת'. מבואר בפרש"י שרבי אליעזר מילה דוחה שבת מהלכה למשה מסיני. ועל כן הכתוב אינו נצרך למילה עצמה אלא ללמד על מכשיריה. ומצינו כיוצא בזה, ששאלו 'קרא למה לי' והרי הלכה היא, ותרצו שהמקרא בא להוסיף על ההלכה – בבכורות טז. וכן בתוס' זבחים ה: ד"ה ניתק. וכבר העירו על כך האחרונים מכמה מקומות.

'מה מילה שהיא אחת מאבריו של אדם דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת'. רבנו חננאל (ביומא פה:) פירש: מצאנו שהמל את התינוק מצילו מן המיתה כמו שנאמר באליעזר בנו של משה רבינו. והקטן נתפש בעוון האב והגדול בעוון עצמו, ושניהם בחיוב מיתה. ולכן אמרה תורה למולו אפילו בשבת – כדי לפדותו מן המיתה.

בדומה לזה הבין הרש"ש ביומא בכוונת רש"י שם שלכך מילה דוחה שבת משום שמצילתו מעונש כרת. ומוזה למדו לשאר פיקוח נפש. והקשה על כך מלשון הקל-וחומר. ועוד, הלא יכול לימול מחר וגם כן ייפטר מעונש כרת. וגם לפי טעם זה מדוע מילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת.

אך הלא ודאי אילו היה הדין שמילה אינה דוחה שבת, לא היה בחיוב כרת ומיתה. אלא כוונת הדברים לפרש טעמא דקרא, שלכך החמיר הכתוב שמילה בזמנה לא תידחה אף בשבת משום שהיא תיקון גופו של הולד, תיקון חיוני שיש בהעדרו עונש מיתה – ומכאן ניתן ללמוד בקל וחומר להציל נפש מסכנה גמורה.

ומבואר בגמרא שאף בכגון זה, לימוד המבוסס על טעמא דקרא, נחשב הוא ל'קל וחומר' ממש, והיא מידה שהתורה ניתנה לידרש בה ולכך אין למדים אותה מהלכה. שאילו סברא בעלמא היא, מה לי ללמדה מקרא או מהלכה.

לפירוש זה נראה שמיושבת קושית הרשב"א מאי קל וחומר שמא מילה חמורה שנכרתו עליה י"ג ברייתות או שיש בה כרת – אך כאמור הלימוד הוא מטעמא דקרא שבעצם היה יכול לעשותה למחר אלא אמרה תורה לדחות לתיקון אבר אחד, כל שכן לתיקון הגוף כולו. וכיון שכן י"ל שאין לפרוך כי סברת הק"ו נשארת, שהיה יכול לדחות המצוה למחר ואעפ"כ אמרה תורה שתיקון אבר אחד עדיף. [גם יש ליישב בזה מדוע לא נאמר 'דיו' ולא נתיר אלא פיקוח נפש ודאי, אבל ספק לא ידחה כשם שאין ספק חיוב מילה דוחה את השבת, כדלהלן קלה – כי אין הלימוד מהדין אלא מטעם הדין, ועל כן סברא הוא שאם מצינו שהחמירה תורה בתיקון ודאי זה, מסתבר שאף בספק של מיתה כל הגוף יש להחמיר].